

เพียงบางมุมจากชุมชนศึกษาที่ตำบลท้องฟ้า

ณ หมู่บ้านแห่งหนึ่งบนเทือกเขาถนนธงชัย ครั้นใครก็ตามที่ได้ไปอยู่ที่นี่ ลองมองไปแต่ละทิศแต่ละทางก็เห็นแต่ภูเขากับท้องฟ้า คงจะด้วยเหตุนี้กระมัง ท้องฟ้าจึงกลายมาเป็นชื่อของตำบล “ตำบลท้องฟ้า” ที่ดูมีเสน่ห์เมื่อยามกล่าวถึง

และจะต้องขอกล่าวถึงบ้านดอนใหญ่ หมู่บ้านหนึ่งของคนเมืองในตำบลท้องฟ้า อันเป็นพื้นที่งานสนามของผู้เขียน จากเรื่องราวชีวิตในชุมชนศึกษาฉบับย่อ เริ่มต้นจากบ้านดอนใหญ่ แล้วเชื่อมโยงกล่าวไปยังสถานที่อื่น เนื่องจากบ้านดอนใหญ่มีได้ดำรงอยู่ตามลำพัง ชาวบ้านออกไปมีปฏิสัมพันธ์ต่อสถานที่ต่างๆ ด้วยเหตุผลนานาประการ

ตำบลท้องฟ้า ชาวบ้านตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนกระจกระบายตามริมห้วย ตามที่ราบที่ดอน และตามแนวสันเขา รวม ๒๒ หย่อมบ้าน แต่แบ่งเขตการปกครองตามกระทรวงมหาดไทยรวมได้ ๓ หมู่บ้าน ชาวบ้านร้อยละ ๖๔ เป็นคนเมือง อาศัยอยู่ใน ๖ หมู่บ้าน (๑๕ หย่อมบ้าน) และเป็นที่นั่งชาวม้ง ร้อยละ ๓๖ อาศัยอยู่ตามแนวสันเขาใกล้อำเภอแม่ระมาด ๑ หมู่บ้าน (๓ หย่อมบ้าน)

* บทความเรื่อง ชุมชนศึกษากับวิถีชีวิตแม่หญิง เป็นงานเขียนที่เรียบเรียงเนื้อหาจากสารนิพนธ์ เรื่อง เรียนรู้วิถีชีวิตแม่หญิงบ้านดอนใหญ่ กรณีบ้านดอนใหญ่ หมู่ ๓ ตำบลท้องฟ้า อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก พื้นที่ปฏิบัติงานสนามของผู้เขียน ขณะศึกษาอยู่ในหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร) รุ่นที่ ๓๕ ปีการศึกษา ๒๕๔๖ สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยระยะเวลาในการปฏิบัติงานสนามระหว่างเดือนกันยายน ๒๕๔๖ – เดือนมีนาคม ๒๕๔๗ (๓ เดือน)

** อภิรัฐ คำวัง นักวิชาการศึกษา สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

พื้นที่สนามในการศึกษาตามเป้าหมายของสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ คือ บ้านดอนใหญ่ หมู่ที่ ๓ (เพียงห่อมบ้านเดียว) หากแต่ผู้เขียนจะต้องเดินทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น การตั้งถิ่นฐาน และความสัมพันธ์ทางเครือญาติ จำต้องศึกษาพื้นที่ทั้งอาณาบริเวณ โดยเว้นพื้นที่หมู่บ้านชาวม้งในหมู่ที่ ๖ ซึ่งผู้เขียนไม่ได้เข้าไปศึกษา ด้วยพหุมติทางวิถีชีวิตและวิถีชุมชนที่แตกต่างกัน และไม่พบความสัมพันธ์ทางเครือญาติระหว่างคนทั้ง ๒ กลุ่ม

ณ บริเวณที่ราบเชิงเขา โอบล้อมด้วยป่าเขาขุนห้วย เป็นลุ่มน้ำเล็กๆที่มีความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติ มีลำห้วย ๒ สาย ห้วยจลอมและห้วยตากไหลผ่าน ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เมื่อราว ๒๐๐ กว่าปีในอดีต มีชาวบ้านมาตั้งบ้านเรือนเรียงรายริมลำห้วย ทำนาปลูกข้าว เลี้ยงวัว เกือบของป่า สืบมาจนเรื่อยๆจนถึงรุ่นลูกหลานในห้วงเวลาปัจจุบัน

จากการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นด้วยการสัมภาษณ์พ่ออู๊ยะแม่อู๊ยะ จนสืบได้ในเบื้องต้นว่า ในอดีตกว่า ๒๐๐ ปี ชาวบ้านตำบลทุ่งกระเซาะได้ขยายพื้นที่ทำกินตามเส้นทางห้วยจลอมและห้วยตาก ซึ่งพื้นที่ของตำบลทุ่งกระเซาะกับตำบลท้องฟ้าอยู่ติดกัน และถือเป็นคนลุ่มน้ำเดียวกัน

เมื่อสืบค้นต่อ ด้วยความอยากรู้ว่า ก่อนจะมาเป็นตำบลทุ่งกระเซาะนั้น เดิมทีมาจากไหน จนพบว่า ดั้งเดิมเป็นชาวลาวเวียง อพยพมาจากเวียงจันทน์ในสมัยปลายกรุงศรีอยุธยา (น่าจะก่อนปี พ.ศ.๒๓๐๐ – ผู้เขียน) แล้วมาตั้งรกรากอยู่ที่ตำบลทุ่งกระเซาะ และขยายขยายที่ทางจนมายังตำบลท้องฟ้า

ชาวบ้านมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับห้วยจลอมว่า สมัยที่พม่าเผากรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ ๒ (พ.ศ. ๒๓๑๐) ทหารพม่าได้ทองอยู่ชยามามากมายมหาศาล เมื่อเดินทัพมาถึงขุนห้วยบนเทือกเขาถนนธงชัยแล้ว ก็พากันหลอมทองในขุนห้วย ขุนห้วยนี้จึงถูกเรียกขานว่า “จลอม” (ห้วยจลอม) เสียงและสำเนียงของคำศัพท์มาจากคำว่า “หลอม”

ก่อนจะมาเป็นบ้านดอนใหญ่ แม่อู๊ยะเอื้อย^๑ เล่าความให้ฟังว่า เดิมทีชาวบ้านอาศัยอยู่ที่บริเวณริมห้วยจลอม ณ บ้านจลอม และแล้วเหตุการณ์ที่ไม่คาดฝันก็เกิดขึ้น ช่วงเดือนสิบสอง^๒ (กันยายน) ในปี พ.ศ.๒๕๐๒ เกิดอุทกภัยครั้งใหญ่ น้ำป่าไหลหลากจากขุนห้วยสู่ตัวหมู่บ้าน ด้วยความแรงและความเร็วของน้ำ จึงพัดพาเอาทุกสรรพสิ่งหายไปกับกระแสน้ำ ทั้งบ้าน คน ข้าวของ และสัตว์เลี้ยง

^๑ สัมภาษณ์ เอื้อย จักพิละ, กันยายน ๒๕๔๖ – พฤษภาคม ๒๕๔๗

^๒ การนับเดือนตามปฏิทินจันทรคติ ทางภาคเหนือจะนับเร็วกว่าภาคกลาง ๒ เดือน เช่น วันลอยกระทงในเดือนพฤศจิกายน ในภาคเหนือจะตรงกับเดือนยี่ (ยี่เป็ง/วันเพ็ญเดือนยี่) ส่วนภาคกลางจะตรงกับเดือนสิบสอง (วันเพ็ญเดือนสิบสอง)

ความสูญเสียในครั้งนั้น ทำให้ต้องย้ายบ้านจากที่ลุ่มชื้นสู่ที่ดอน พื้นที่ใกล้ๆ แต่ลักษณะทางภูมิประเทศต่างกัน ชาวบ้านจึงเลือกและร่วมกันถางป่าสร้างหมู่บ้านขึ้นมาใหม่บนที่ดอนขนาดใหญ่ ตั้งชื่อว่า “บ้านดอนใหญ่” แต่ชาวบ้านเรียกกันง่ายๆว่า “บ้านดอน”

ปัจจุบัน บ้านดอนใหญ่มีชาวบ้านอาศัยอยู่กัน ๑๑๐ หลังคาเรือน ทำเลตั้งอยู่ระหว่างห้วยหลอมกับห้วยตาก ส่วนที่บ้านหลอมมีชาวบ้านอาศัยอยู่ริมห้วยหลอมประมาณ ๓๐ หลังคาเรือน และนอกจากนี้ ยังมีชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งขยายไปตั้งห้วยบ้านที่บ้านดอนชัยซึ่งตั้งอยู่ริมห้วยตากประมาณ ๑๐ หลังคาเรือน

ในหมู่ที่ ๓ ประกอบด้วย ๓ หย่อมบ้าน คือ บ้านหลอม บ้านดอนใหญ่ บ้านดอนชัย (เรียงตามอายุของหย่อมบ้าน) รวม ๑๕๐ หลังคาเรือน มีชาวบ้านรวมกันประมาณ ๕๐๐ คน เป็นบ้านที่พี่น้องเครือญาติเดียวกัน นามสกุลแสดงความเป็นเครือญาติ ได้แก่ วงษ์ธิ ชัยแก้ว หลอมทอง คำภีโร ปัญญาทา จันทร์มา ชันฟอง วันขัน จักพิละ เทพนม จำริด แต่ละนามสกุลล้วนมีผูกพันกันด้วยสายโลหิตและเกี่ยวดองจากการแต่งงาน ทำให้บรรดาเครือญาติต่างๆมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน อันเป็นลักษณะเด่นของชุมชนชนบทไทย

รกรากของเครือญาติในแถบนี้ อาศัยสายธารห้วยหลอมและห้วยตากคอยหล่อเลี้ยงชีวิตและคอยเชื่อมร้อยผู้คนเข้าด้วยกัน อาศัยผืนนาบนที่ราบกว้าง ซึ่งเป็นที่ทำนาปลูกข้าวเลี้ยงลูกหลานกันมาอย่างยาวนาน เป็นจุดเชื่อมความสัมพันธ์ของชาวบ้านทั้งมวล (ทั้งเครือญาติในตำบลท้องฟ้าและตำบลทุ่งกระเซาะ)

วิถีชีวิต วิถีชุมชน คนบ้านดอนใหญ่

พอเข้าฤดูฝนในเดือนเก้า (กรกฎาคม) บ้านดอนใหญ่กำลังจะเข้าสู่ฤดูการเพาะปลูกอีกครั้งหนึ่ง เมื่อมีสายฝนโปรยปรายลงอย่างมิขาดสาย ช่วยทำให้ลำห้วยกลับมีชีวิตชีวาขึ้นอีกครั้ง หลังจากเหือดแห้งไปในฤดูแล้ง พอคืนน้ำชุ่ม การเพาะปลูกพืชพรรณธัญหารจึงเริ่มต้นขึ้น

บนผืนนา ณ แอ่งที่ราบกว้าง ชาวบ้านท่น้ำจากฝายที่สร้างกันลำห้วยเขานา ทำนาปีอาศัยน้ำฝนจากฟ้าและน้ำห้วยจากป่า บ่งบอกให้รู้กันว่า คนบ้านดอนใหญ่ยังคงพึ่งธรรมชาติ พึ่งฟ้าฝนพึ่งพาป่า โดยมิสามารถแยกชีวิตออกจากธรรมชาติไปได้ แม้ว่าชุมชนจะเจริญพัฒนาไปตามยุคสมัย จะมีควายเหล็กทดแทนนาซื่อเป็นภาษาญี่ปุ่นแทนการใช้ควายกับคันไถแล้วก็ตาม

ชีวิตกับการทำนาเริ่มบรรเลง จะดำหรือจะหว่านก็ให้เลือกเอาตามความสอดคล้องของแต่ละครอบครัว พิจารณาจากแรงงาน ทุน เวลา และที่นา ๔ เงื่อนไขสำคัญที่ทุกครอบครัวจะต้องขบคิด โดยเฉพาะฝ่ายแม่หญิงจะเป็นคนคำนวณค่าใช้จ่ายและวางแผนการทำนา

ช่วงก่อนทำนา แม่หญิงจะไปสอบถามตามบ้านญาติพี่น้องเพื่อขอแรงทำนา เมื่อตกลงสินจ้าง ส่วนใหญ่เน้นแลกเปลี่ยนแรงเป็นข้าว ตกลงปริมาณข้าวเปลือกที่จะมอบให้หลังเก็บเกี่ยว หากแรงงานไม่พอ จำต้องขอแรงจากคนอื่นนอกเครือญาติ จึงจะจ้างเป็นเงิน วันๆละ ๘๐ บาทต่อ

คน แต่หลายคนรับจ้างทำนาเพราะต้องการข้าวเข้ายุ้ง สิ่งที่เป็นต่อชีวิตคือข้าว ใครที่มีนาน้อย จึงต้องออกแรงให้มากแลกข้าวเพื่อเก็บเอาไว้กินตลอดปี

ช่วงเวลาเดียวกัน พ่อบ้านเป็นฝ่ายเตรียมดินและไถนา แต่ละบ้านมีรถไถเป็นของตนเอง การจ้างไถนาจึงไม่ค่อยพบ บรรดาหนุ่มๆ และพ่อบ้านทั้งหลายจะมีความชำนาญในการใช้รถไถกันมาก ใครไถเก่งๆ นาประมาณ ๕-๑๐ ไร่ ใช้เวลาไถเพียงวันสองวัน ก็พร้อมเอาน้ำเข้านาได้เลย

พอที่นาพร้อมแล้ว แม่หญิงรับช่วงต่อในการปักดำหรือหว่าน หากเป็นนาดำ ก็จะอาศัยพลังของแม่หญิงนี้แหละ ดำนา อาศัยเวลานานนับสัปดาห์ และต่อเนื่องด้วยการคอยดูแลรักษา แก้ปัญหาในนา อาศัยเวลานานเป็นแรมเดือน ซึ่งแม่หญิงจะรับภาระในนาทั้งหมด

ช่วงดังกล่าว แม่หญิงจะคอยดูนาแล้ว แล้วเปิดทางให้พ่อบ้านเข้าป่าไปเลี้ยงวัว แทบทุกครอบครัวจะเลี้ยงวัวเป็นฝูง ฝูงหนึ่งๆ ประมาณ ๑๐-๒๐ ตัว เน้นเลี้ยงตัวเมียเป็นหลัก ตัวผู้เลี้ยงไว้เพียงไม่กี่ตัวสำหรับการผสมพันธุ์ ในฤดูทำนา พ่อบ้านจำต้องนำฝูงวัวตัวเมียไปปล่อยป่า เหลือตัวผู้กักไว้ในคอก

เนื่องจากอาณาบริเวณรอบหมู่บ้านมีที่ราบว่างเหลืออยู่น้อยนิด ที่ทางใช้ทำนา ไม่มีที่ให้เลี้ยงวัว เอาวัวไปปล่อยไว้ในป่าจึงเป็นทางออกที่ดีที่สุด เพื่อไม่ให้วัวไปเดินเหยียบนาและกินต้นกล้า จะพากันพิพาทพิศใจทั้งเจ้าของนาและเจ้าของวัว และประจวบเหมาะกับฤดูกาลที่พืชพันธุ์แมกไม้ในป่าใหญ่เขียวจี ใบไม้ใบหญ้าในป่าจะเป็นอาหารเลี้ยงวัว ให้วัวได้เดินหากินตามธรรมชาติ ลดภาระการเกี่ยวหญ้าเลี้ยงวัวให้กับครอบครัวได้อีกทางหนึ่ง

เมื่อข้าวออกรวงสุกจนพร้อมเก็บเกี่ยวแล้ว แม่หญิงยังคงสารเวณอยู่ในนาข้าว จัดการเรื่องเกี่ยวข้าว ตากข้าว ขนข้าวเข้ายุ้ง แต่การเกี่ยวข้าวสมัยนี้้ง่ายมาก อาศัยเงินจ้างรถเกี่ยวข้าวแทนการเกี่ยวโดยใช้เคียวเกี่ยวด้วยมือ เพียงโทรศัพท์ไปบอกเจ้าแก็่ นัควันให้เรียบริ้อย รถเกี่ยวมาบริการให้แน่นอน ไร่ละ ๔๐๐ บาท ชาวบ้านทำนากันเฉลี่ย ๕-๑๐ ไร่ ถ้าปีใดผลิตดีจะได้ข้าวเปลือกมากถึง ๘๐-๙๐ ถังต่อไร่

ช่วงนี้ แม่หญิงจะมานอนเฝ้าข้าวตากในนา ขณะที่พ่อบ้านยังคงรับภาระเลี้ยงวัว ขึ้นตอนในโค้งสุดท้ายแล้ว จวนจะได้ข้าวใหม่หอมๆ เก็บไว้กิน เวลานี้สำคัญ แม่หญิงบางคนถึงกลับพกวิทยุไปในนาด้วย คอยติดตามฟังข่าวจากกรมอุตุนิยมวิทยา รายงานสภาพอากาศ ข้อมูลนี้มีค่ายิ่งนัก เพื่อนำมาประกอบกับปรากฏการณ์จริงตามธรรมชาติที่เป็นอยู่ในแต่ละช่วงเวลา จะแดดหรือ จะร้อนหรือ จะลมจะฝนอย่างไร รอตัดสินใจให้ถูกทาง หากสัญญาณทางธรรมชาติบ่งบอกหรือมีประกาศว่าฝนจะตก พายุจะเข้า ทั้งวันทั้งคืน อย่าหวังว่าจะได้กลับได้นอนกันเลย ต่างฝ่ายต่างต้องช่วยกันขนข้าวเข้ายุ้งเป็นการเร่งด่วน หากอากาศเป็นปกติ ก็รอให้ตากข้าวจนแห้งสนิท แล้วค่อยทยอยขนเข้ายุ้ง

ก่อนข้าวจะเข้ายุ้ง แม่หญิงจะต้องจัดสรรแบ่งข้าวเปลือกเป็นชุดต่างๆ ส่วนหนึ่งเอาใส่กระสอบ ประมาณร้อยละ ๑๐-๑๕ ข้าวเปลือกที่เกี่ยวข้องได้ทั้งหมด นำไปมอบเพื่อตอบแทนให้กับ

บรรดาญาติมิตรที่มาช่วยกันลงแรง และข้าวเปลือกอีกส่วนหนึ่ง ร้อยละ ๒๐ จำเป็นค่าเช่านา สำหรับชาวบ้านที่เช่านาปลูกข้าว โดยใช้ระบบร้อยละ (ข้าวเปลือกที่ได้ ๑๐๐ ถึง ถอน/หักให้ ค่าเช่า ๒๐ ถึง) เจ้าของที่ดินนิยมให้เช่าด้วยระบบหักข้าวเปลือก เพราะต้องการข้าวเปลือกเช่นกัน

ข้าวเข้ายุ้งเมื่อใด เมื่อนั้นวันเวลาก้าวเข้าสู่ฤดูแล้งอีกวาระหนึ่งแล้ว พ่อบ้านถึงคราวต้องนำวัวทั้งฝูงออกจากป่า กลับมาสู่หมู่บ้าน ในฤดูกาลนี้วัวสามารถอาศัยอยู่ในทุ่งได้แล้ว พ่อบ้านจะสร้างคอกวัวชั่วคราวขึ้นบนที่นา ฟางข้าวที่ได้หลังจากการเกี่ยวข้าวแล้ว จะนำมากองรวมกันไว้สูงเป็นเจดีย์ฟาง เอาไว้เลี้ยงวัวในฤดูแล้ง วันนับร้อยๆตัวเคลื่อนไหวกินตอซังและฟางข้าวกลางทุ่งนา รอกหรือกระดิ่งที่คล้องคอวัวกระทบกันส่งเสียงดังก้องเป็นระยะๆ

อากาศค่อนข้างจะร้อนอบอ้าว แม่หญิงต้องคอยหาน้ำจากห้วยจากบ่อมาให้วัวกลางทุ่ง แม่หญิงจะรับภาระการดูแลวัวกลางทุ่งแทนพ่อบ้าน ครอบครัวใดมีลูกมีหลานก็จะให้คอยช่วยเลี้ยงวัวไปด้วย วัวถือสินทรัพย์สำคัญของครอบครัวที่สมาชิกในครอบครัวต้องร่วมกันดูแล สามารถนำไปแลกเป็นเงินได้ทุกเมื่อ โดยเฉพาะยามที่ต้องการใช้ทุนทรัพย์ก้อนใหญ่ ยามเจ็บป่วย ค่าเทอมลูกต่อเติมเสริมบ้าน

แม่หญิงจะรับภาระเลี้ยงวัว หลังหมดฤดูกาลเพาะปลูกแล้ว บางครอบครัวเปิดโอกาสให้พ่อบ้านไปรับจ้างต่างถิ่น บางครอบครัวพ่อบ้านอาศัยเวลาว่างนี้ซ่อมแซมต่อเติมบ้านให้เป็นบ้านที่น่าอยู่มากขึ้น เรื่องช่างเรื่องไม้ต้องยกให้ฝ่ายพ่อบ้าน แม่หญิงจะเตรียมข้าวปลาอาหารไว้ให้แต่เช้าตรู่ แล้วออกไปเลี้ยงวัวกลางทุ่ง จนกระทั่งเย็นๆ จึงจะกลับบ้าน

วิถีชุมชน : แม่หญิงรวมกลุ่มกันทำข้าวต้มมัดในงานพิธีกรรมตามความเชื่อและประเพณีท้องถิ่น

วิถีชีวิต ยามอาทิตย์รุ่งอรุณ

เสียงไก่ขันดังก้องทั่วหมู่บ้าน นาฬิกาปลุกธรรมชาติยามเช้า ส่งสัญญาณให้แม่หญิงได้เวลาเริ่มต้นดำเนินชีวิตประจำวันในวันใหม่ด้วยสารพัดกิจกรรม ทั้งกิจวัตรส่วนตัว และภารกิจส่วนรวมของครอบครัว ไม่ว่าจะเป็นการหุงหาอาหาร อันเป็นเรื่องใหญ่ประจำวันและเป็นรายการลำดับแรกที่จะต้องทำ

ความเป็นแม่ศรีเรือนจะเป็นสิ่งที่สังคมกสิกรรมพึงปรารถนา ให้แม่หญิงผู้เป็นภรรยา แม่หญิงผู้แม่ของลูก ควรจะต้องดำเนินชีวิตให้เป็นไปตามวิถีและจารีตตามความคาดหวังของสังคม ในฐานะที่เป็นสมาชิกของครอบครัวและชุมชน

เช้าๆ ชีวิตเริ่มต้นที่ในครัว แม่หญิงยุคใหม่ค่อนข้างสะดวกสบาย มีไฟฟ้าใช้กันแล้ว ๓๐ ปี (ปี พ.ศ.๒๕๑๕) แม่หญิงหันมานิยมใช้หม้อหุงข้าวไฟฟ้าแทนการหุงข้าวด้วยเตาฟืน เพียงเสียบปลั๊กแล้วกดปุ่ม เมื่อไฟสีแดงสว่าง จึงหมายความว่ารอเวลาให้ข้าวสุก ระหว่างรอสามารถจะไปทำอะไรอย่างอื่นก็ได้โดยมิต้องกังวล ปล่อยให้เครื่องทำงานไปตามโปรแกรม

พอไฟเหลืองจากหม้อสว่างจ้า ข้าวหุงสุกแล้ว แม่หญิงจะตักข้าวสวยส่วนแรกใส่ถุงพลาสติก สำหรับนำไปใส่บาตรพร้อมอาหารคาวหวาน พระจะเดินมาจากวัดคลองไผ่มาได้รับบิณฑบาต คนที่ใส่บาตรเป็นประจำมักเป็นบรรดาแม่หญิง เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตแม่หญิงในช่วงเช้า และถือว่เป็นการเริ่มต้นวันใหม่ด้วยการทำบุญ

วิถีชีวิตแม่หญิง : กิจกรรมประจำวันของแม่ผู้เฒ่าที่จะต้องคัดข้าว เตรียมไว้หุงในมือถัดไป

จากนั้น แม่หญิงจะกลับเข้าไปในครัวอีกครั้ง เพื่อจัดแจงทำกับข้าวมือเช้า กับข้าวหนึ่งหม้อ ส่วนหนึ่งสำหรับพ่อบ้านก่อนจะออกไปทำงานต่างๆนอกบ้าน และจะต้องห่อไปด้วยเป็นมือเที่ยง อีกส่วนหนึ่งสำหรับลูกที่จะต้องอิมท้องก่อนไปโรงเรียน และส่วนสุดท้ายสำหรับแม่หญิง

หากอยู่ในช่วงเดือนสิบสอง (กันยายน) เป็นฤดูกาลเก็บเห็ด บรรดาแม่หญิงจะรวมกลุ่มกันเข้าป่าเก็บเห็ด เพียงปีละครั้ง ส่วนใหญ่นิยมเก็บเห็ดโคน เพราะรสชาติดี ถ้าเก็บขาย จะได้ราคาสูงกว่าเห็ดอื่นๆ เป็นที่ต้องการของตลาด นอกจากเห็ดโคนแล้ว ยังมีเห็ดไข่เหือง เห็ดไข่ห่าน เห็ดขมิ้น เรื่องเก็บเห็ดคงแล้วแต่โชคและดวง ใครจะเก็บเห็ดอะไรได้บ้าง ได้มากได้น้อย ไม่ใครรู้ล่วงหน้า

แม่หญิงจะอาศัยทักษะพิเศษ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความรู้ที่มีอยู่กับตัว เนื่องจากบางคนรู้จักแหล่งที่เห็ดโคนออกเป็นประจำทุกปี อาศัยจากการตามพ่อแม่ไปเก็บเห็ดตั้งแต่ตอนที่ยังเป็นเด็กๆ และนี่ถือเป็นความลับที่รู้กันภายในครอบครัวเท่านั้น พ่อแม่จะเริ่มสอนลูกหลานให้รู้จักเรื่องราวของเห็ดตั้งแต่วิธีสังเกตเห็ดที่กินได้ ควรเก็บ และเห็ดพิษ ไม่ควรเก็บ เห็ดบางชนิดที่กินได้กับกินไม่ได้

จะต่างกันเพียงรายละเอียดบางจุด การถ่ายทอดความรู้เรื่องเห็ดด้วยการพาลูกพาหลานไปเก็บเห็ดจริงๆในป่า พ่อแม่ใช้โอกาสนี้สอนด้วยการบอกกล่าวให้คนรุ่นลูกจดจำเอาไว้ เป็นการถ่ายทอดความรู้ในระดับครัวเรือนที่สะสมกันมาจากรุ่นสู่รุ่น

รู้ได้อย่างไรว่าเห็ดโคนออกวันไหน แม่หญิงหลายคนกะเวลาที่ไปเก็บเห็ดโคนได้ตรงตามเวลาจริงของธรรมชาติเห็ดโคน ถือเป็นศาสตร์เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวบ้านที่น่าสนใจอย่างมาก โดยแม่หญิงอาศัยการสังเกตธรรมชาติ ดูจากสภาพอากาศ ตามสูตรที่สอนกันมาเป็นทอดๆว่า “ฝนตก แดดออก หมอกลง เห็ดโคนออก”

ไม่มีใครบอกได้ชัดเจนว่า หากสภาพอากาศเป็นไปตามสูตรดังกล่าว เห็ดโคนจะออกจริงหรือไม่ แต่แม่หญิงเชื่อในสิ่งที่ตนรู้ ดันตั้งแต่ตี ๔ ถึง ๕ เพื่อไปเก็บเห็ดโคนตามสูตรตามสภาพอากาศ สุดท้ายก็แบกเห็ดโคนลงจากป่าเต็มถุงใบใหญ่

วิถีชีวิตแม่หญิง : การเก็บเห็ดโคนที่ขึ้นเองตามธรรมชาติ

วิถีชีวิต ยามอาทิตย์อัสดง

ก่อนอาทิตย์จะลับขอบฟ้า แม่หญิงจะต้องมีคำตอบแล้วว่ามือเย็นนี้จะทำกับข้าวอะไร เรื่องราวนี้ไม่พ้นเรื่องในครัวอีก แต่โจทย์กับข้าวมือเย็นต่างไปจากมือเช้าและมือเที่ยง

หากแม่หญิงที่คิดจะทำกับข้าวอะไรที่ไม่ต้องใช้เงินแล้ว คำตอบจำต้องทำให้สอดคล้องกับสิ่งที่มืออยู่ตามธรรมชาติหรือตามที่ปลูกเอาไว้ แต่ถ้ายังไม่มีคำตอบเชียว แม่หญิงจะไปเดินหาคำตอบตามสวนหรือตามลำห้วย โดยดูจากสิ่งที่มืออยู่ อาทิเช่น เห็นผักชนิดหนึ่งกำลังแตกยอดอ่อนๆ น่าจะเก็บมาผัดหรือแกง

ชีวิตยามเย็นในบ้านดอนใหญ่ดำเนินไปด้วยความเรียบง่าย สบายๆ ไม่รีบเร่ง แต่มีวิถีชีวิตาบรรยากาศของโลกยามเย็นในครอบครัวเน้นไปที่การพักผ่อน เนื่องจากสมาชิกแต่ละคนในครอบครัวได้กลับมารวมตัวกันอีกครั้งที่บ้าน พ่อบ้านกลับจากงาน ลูกกลับจากโรงเรียน ทำให้บ้านที่เงียบเชียบมาทั้งวัน กลับมาคึกคักอีก

จากยามเย็นยาวไปถึงกลางคืน เริ่มต้นจากอาหารมื้อเย็น ตามด้วยการดูรายการโทรทัศน์ แม่หญิงบ้านดอนใหญ่ก็คงเหมือนกับใครๆซึ่งชื่นชอบการดูละครและเกมโชว์ จนทำให้การดูละครโทรทัศน์ได้กลายเป็นกิจกรรมหนึ่งของการดำเนินชีวิตประจำวันของชาวบ้านที่จะขาดไปเสียมิได้ โดยเฉพาะบรรดาแม่หญิงทั้งหลายแลได้รับอิทธิพลจากการดูละคร เช่น ที่ร้านค้ามีการพูดคุยเกี่ยวกับละครดัง ชื่นชมดารานักแสดง วิพากษ์ความร้ายกาจของตัวอิจฉา รู้สึกสงสัยนางเอก แม่หญิงบางคนนำเอาชื่อดารารหรือชื่อตัวละครเอกมาตั้งเป็นชื่อลูกหลาน

ในขณะที่เดียวกันเฉพาะกลุ่มพ่อบ้านและเด็กผู้ชายจะชอบดูรายการกีฬา หลายคนรอการแข่งขึ้นฟุตบอลในรอบดึก ส่วนกลุ่มเด็กวัยรุ่นจะได้รับอิทธิพลด้านแฟชั่น การแต่งกาย ทรงผม การใช้บางถ้อยคำโดนใจวัยรุ่นจากบทเพลงที่กำลังโด่งดัง แต่โทรทัศน์ที่บ้านดอนใหญ่ไม่สามารถรับคลื่นสัญญาณได้ครบทุกช่อง

เวลาในการติดตามชมละครโทรทัศน์มีผลต่อการนัดหมายเป็นอย่างมาก จะนัดประชุมชาวบ้านก็ขอเวลาก่อน หากนัดเวลาประชุมเวลา ๑๘.๐๐ น. จะมีชาวบ้านมาร่วมประชุมกันน้อย แต่ถ้าละครจบแล้ว จึงจะมีชาวบ้านทยอยกันมาร่วมประชุม

ในสมัยนี้ ชาวบ้านนิยมที่ดูหนังฟังเพลง หลายบ้านมีเครื่องเล่นดีวีดี บางบ้านก็นิยมร้องเพลงคาราโอเกะ แผ่นซีดีต่างๆหาซื้อได้ง่ายจากตลาดนัด จากตลาดร้านค้าในตัวอำเภอ วัยรุ่นนิยมเพลงประเภทโดนใจแสดงถึงความรักและความผิดหวัง อะไรทำนองนี้ ส่วนพ่อบ้านแม่หญิงนิยมเพลงลูกทุ่ง

วิถีชีวิตแม่หญิง : การจับปลาในฤดูน้ำหลาก

แม่หญิงกับวิถีชีวิตหลังฤดูกาลเก็บเกี่ยว

ช่วงหลังเกี่ยวข้าวเสร็จแล้วในเดือนสี่ (มกราคม) ชาวบ้านวัยแรงงานส่วนหนึ่งจะทยอยออกจากบ้านดอนใหญ่ มุ่งสู่กรุงเทพมหานคร เพื่อไปรับจ้างทำงาน “หมดหน้าหนาวแล้วอยู่บ้านก็ไม่มีรายได้อะไร” น้ำสิงห์คำ^๓ ได้กล่าวไว้

^๓ สัมภาษณ์ สิงห์คำ จอมสิงห์, กันยายน ๒๕๔๖ – มีนาคม ๒๕๔๗

การออกไปขายแรงงานหรือไปรับจ้าง เป็นการไปในช่วงระยะเวลานั้น หรือไปเป็นแรงงานรับจ้างชั่วคราว เฉพาะในฤดูแล้งหลังการเก็บเกี่ยว ปรากฏการณ์ทางสังคมในลักษณะนี้เป็นเรื่องปกติที่เกิดขึ้นในบ้านคอนใหญ่ ชาวบ้านทั้งบ้านชั่วคราวไปหาเงิน ทั้งหญิงชายจะไปรับจ้างเป็นกรรมกรก่อสร้างประเภทต่างๆ ซึ่งพ่อบ้านบางคนเป็นผู้ที่ประสบการณ์ในงานช่าง (ช่างปูน ช่างไม้ ช่างเหล็ก) ถือเป็นแรงงานมีทักษะฝีมือ ได้ค่าจ้างรายวัน ๒๐๐ – ๓๐๐ บาท ส่วนแรงงานทั่วไปได้รับค่าจ้างรายวันไม่เกิน ๒๐๐ บาท ส่วนใหญ่เป็นแรงงานหญิงและวัยรุ่นชายที่ไม่มีความสามารถเฉพาะด้าน นอกจากนี้ ยังมีบางส่วนที่ไปเป็นลูกจ้างในร้านอาหาร โดยเฉพาะแรงงานวัยรุ่นหญิง

ชาวบ้านพอมีช่องทางในการทำงานอยู่แล้ว การที่จะเข้าถึงตัวงานจึงไม่ใช่เรื่องยาก เนื่องจากมีญาติมิตรที่ทำงานประจำอยู่ในกรุงเทพมหานคร คอยเป็นคนกลางหางานและติดต่อนายจ้างเข้าแก่ให้ ภายในบ้านคอนใหญ่จึงมีการชักชวนคนอยากจะทำงานให้ไปด้วยกัน นายจ้างเป็นคนที่รู้จักไว้ใจได้ มีงานทำแน่นอน และมีที่พักหลับนอนเป็นสัดส่วน อยากได้เงินในฤดูแล้งก็เข้าเมืองกรุง

คำคืนของคืนฟ้าสว่าง (กุมภาพันธ์ ๒๕๔๗) ถูกขบวนการเดินทางของชาวบ้านกลุ่มหนึ่งจึงเริ่มเปิดฉากขึ้น มีชาวบ้านราว ๒๐ คน ทั้งพ่อบ้านแม่หญิงและวัยรุ่นรวมตัวกันออกจากบ้านคอนใหญ่ ด้วยรถยนต์กระบะคันเดียว นั่งข้างขึ้นข้างจนเต็มกระบะ ทุกคนต่างมีเป้าหมายในการเดินทางกันอย่างชัดเจนแล้ว จะไปรับจ้างงานก่อสร้างและจะไปพักแถวอ่อนนุช

ใครบ้างที่เคยพบเห็นรถยนต์ขนแรงงานเต็มท้ายกระบะวิ่งผ่านไปมาในกรุงเทพมหานคร ผู้เขียนเองก็เช่นกัน เห็นจนชินตาและดูเป็นเรื่องปกติ ไม่รู้จักว่าใครเป็นใคร ทว่าในคราวนี้รถยนต์กระบะคันสีแดงที่จอดอยู่ตรงหน้าของผู้เขียน กำลังจะพาชาวบ้านเข้ากรุงเทพมหานคร ทำให้รู้สึกใจหาย เพราะแรงงานที่อยู่ในรถคันดังกล่าวเป็นคนที่รู้จักมักคุ้น เป็นคนที่เคยร่วมวงกินข้าวด้วยกัน เคยพูดคุยกันอย่างสนุกสนาน ทุกคนต้องสู้ชีวิตเพื่อให้ได้มาซึ่งรายได้

ทุกคนในรถรู้สึกสนุกกับการเดินทาง สีสหน้าท่าทางร่าเริงแจ่มใส จะได้ไปเที่ยวกรุงเทพมหานคร การเดินทางครั้งนี้จะเป็นครั้งเท่าไรแล้ว หลายคนบอกว่าจะไปไม่กี่เดือน แม่หญิงอย่างน้ำประนอม^๔ บอกว่า “จะไปหาเงินมาใช้สักก้อน หาเงินมาทำบุญในวันปีใหม่ (วันสงกรานต์)” นอกเหนือจากหาเงินเพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวันแล้ว รายได้ส่วนหนึ่งหรือเงินสักก้อน จะนำกลับมาทำบุญที่วัดประจำหมู่บ้านในวันสงกรานต์เทศกาลใหญ่

งานที่รออยู่ข้างหน้าเป็นงานหนัก เป็นงานที่เน้นใช้แรงงานเป็นหลัก ชาวบ้านที่ไปเป็นแรงงานรับจ้างชั่วคราวส่วนใหญ่ จบ ป.๔ มีเพียงพวกวัยรุ่นที่อย่างน้อยจบ ม.๓ แล้ว แต่ไม่ว่าจะเป็นหญิงหรือชาย สำหรับงานก่อสร้างถือเป็นอาชีพที่สร้างรายได้ช่วงระยะสั้นให้กับทุกคนได้

^๔ สัมภาษณ์ ประนอม หลอมทอง, กันยาชน ๒๕๔๖ – มีนาคม ๒๕๔๗

โดยมิจำเป็นต้องใช้วุฒิการศึกษาใดๆ แม้ “เป็นผู้หญิงก็สู้งาน ขอให้ได้เงินมาเถอะ” ทั้งพันธุถึง^๕ และพิวโล่ ยืนยันไว้อย่างนั้น

จากการศึกษาครอบครัวแม่หญิงในบ้านดอนใหญ่ ผู้เขียนขอหยิบยกกรณีศึกษา ๓ ครอบครัว ซึ่งผู้เขียนค้นเคยด้วย วิถีชีวิตแม่หญิงแต่ละคนในแต่ละจากนั้น ตกอยู่ในสถานการณ์ที่ต่างกัน ด้วยเงื่อนไขชีวิตและครอบครัวที่ต่างกัน จังหวะชีวิตแม่หญิงหลังฤดูกาลเก็บเกี่ยว กลายเป็นเรื่องราวสะท้อนชีวิตของแม่หญิงในสังคมเกษตรกรรม กับภาวะการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ จนทำให้แม่หญิงต้องรู้ ส่วนจะสู้กันอย่างไรและเพื่อใคร แต่ละคนล้วนมีคำตอบ

ในกรณีศึกษาครอบครัวแรก เป็นครอบครัวของเดี่ยว อยู่กัน ๓ คน พ่อแม่ลูก หลังจากทีครอบครัวเกี่ยวข้าวเสร็จแล้ว นางสาวสดีพ้อบ้านออกเดินทางจากบ้านดอนใหญ่เข้าสู่กรุงเทพมหานคร เพื่อไปทำงานหาเงิน คนเคยทำงานในกรุงเทพมหานครมาก่อน จึงมีช่องทางและทางเลือก รู้จักนายจ้างเก่าแก่รับเหมาก่อสร้าง และอาศัยความสามารถด้านงานช่าง ทำได้ทั้งงานปูนงานไม้ ค่าแรงที่ได้ค่อนข้างจะสูง รับเงินเป็นรายวันๆละ ๒๔๐ บาท ยังไม่รวมค่าทำงานล่วงเวลา

เมื่อพ้อบ้านออกไปหาเงิน ในบ้านจึงเหลือเพียงแม่หญิงกับลูกสาววัยเรียน ซึ่งยังไม่สามารถรับผิดชอบงานอะไรได้มากนัก นอกเสียจากงานบ้านเบาๆทั่วไป ส่วนงานหนักต่างๆตกเป็นภาระของน้ำสิงห์คำ ต้องรับภาระทุกอย่างแทนพ้อบ้าน ทำได้ – ทำไม่ได้ ก็ต้องทำ ทำทั้งตั้งแต่รุ่งเช้าจนตกเย็น

หลังจากที่กินข้าวเช้าเสร็จแล้ว น้ำสิงห์คำออกจากบ้านไปสวน สวนและคอกวัวอยู่ริมห้วยฉลอม ปลูกพืชผักไว้เก็บกิน เกี่ยวหญ้าให้วัว พอดอนเย็นใกล้ค่ำจึงได้กลับเข้าบ้าน กลับมากำกับข้าวมือเย็นและพักเหนื่อย

ถ้าอยู่แต่บ้านไปวันๆ จะไม่มีรายได้เข้าสู่ครอบครัว ไม่มีเงินหมุนเวียน ไหนจะค่าเทอมลูก ไหนจะเก็บเงินไว้ต่อเติมเสริมแต่งบ้าน และสำหรับค่าใช้จ่ายอีกสารพัดอย่าง การตัดสินใจไปกรุงเทพมหานครของพ้อบ้านจึงเป็นทางเลือกที่สามารถสร้างรายได้ให้กับครอบครัว โดยที่แม่หญิงเห็นดีเห็นชอบด้วย แม้ว่าจะหวั่นใจไปบ้างกับเรื่องอื่นๆของผู้ชายวัยแรงงาน

ชีวิตหลังการเก็บเกี่ยว พ้อบ้านไปหาเงินตัวเป็นเกลียว แม่หญิงอยู่กับบ้านเพื่อดูแลลูก ดูแลบ้าน เลี้ยงวัว และคอยเป็นกำลังใจให้พ้อบ้าน คืบวันผ่านไปแรมเดือน รอคอยวันที่พ้อบ้านจะกลับมาพร้อมกับเงินก้อนหนึ่ง แม้ไม่มากนักในสายตาของใครหลายคน แต่สำหรับครอบครัวนี้ถือเป็นเงินที่ช่วยต่อชีวิตที่จะต้องซื้อที่ซึ่งต้องจ่ายให้สำหรับสมาชิกทั้งครอบครัวได้อีกเป็นเดือนๆ

^๕ สัมภาษณ์ พันธุถึง จอมสิงห์, ตุลาคม ๒๕๔๖ – มีนาคม ๒๕๔๗

^๖ สัมภาษณ์ วิไล พันธุ์บุญ, กันยายน ๒๕๔๖ – มีนาคม ๒๕๔๗

สำหรับกรณีศึกษาครอบครัวที่ ๒ เหตุการณ์เริ่มต้นคล้ายๆกรณีศึกษาครอบครัวแรกและครอบครัวอื่นๆในบ้านคอนใหญ่ กล่าวคือ พ่อบ้านออกจากบ้านไปทำงานในกรุงเทพมหานคร แต่ผลลัพธ์ที่ได้รับกลับแตกต่างไปจากความคาดหวัง

กรณีศึกษาต่อไปนี้ เหตุการณ์เริ่มเกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๕ พ่อแม่ลูกๆ รวม ๕ คน เป็นครอบครัวเดี่ยวที่ยากจน พ่อบ้านได้เดินทางเข้ากรุงเทพมหานครเพื่อทำงานประเภทก่อสร้างเช่นเดียวเพื่อนพ้องอีกหลายคน ฝ่ายแม่หญิง พี่วโฒก็ตั้งตารอคอยอยู่ที่บ้าน รอเดือนแล้วเดือนเล่า จนผ่านไปเป็นปี พ่อบ้านกลับหายตัวไปอย่างไร้ร่องรอย ไม่กลับมาที่บ้านคอนใหญ่อีกเลย ขาดการติดต่อสื่อสารใดๆ จดหมาย โทรศัพท์ หรือข่าวคราวจากผู้ที่รู้จักมักคุ้น คงทิ้งให้พี่วโฒกับลูกๆ อีก ๓ คน อยู่กินกันไปเองตามมีตามเกิด ในเมื่อเหตุการณ์เป็นเช่นนี้ พี่วโฒจึงตัดใจว่า “ต่างฝ่ายต่างอยู่” เพราะ “ไม่หย่าก็เหมือนหย่า”

การหนีไปตายเอาดาบหน้าของพ่อบ้าน ทำให้พี่วโฒต้องรับภาระทั้งหมดในครอบครัว ด้วยเหตุการณ์บังคับให้พี่วโฒต้องแกร่งและต้องสู้ สู้ทุกวันนี้เพื่อลูกๆ เพื่อสร้างครอบครัวให้มั่นคงมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ลูกน้อยกำลังจะเติบโตใหญ่ ลูกคนโตกำลังเรียนชั้นประถม แล้วจะเอาเงินที่ไหนมาส่งเสียให้ลูกได้เรียนหนังสือกันเล่า

เมื่อเสร็จการเกี่ยวข้าวแล้ว พี่วโฒก็ต้องเข้าไปทำงานในกรุงเทพมหานครเหมือนเพื่อนๆพี่ๆที่ไปกัน ไม่ได้ไปตามสืบหาพ่อบ้านแต่อย่างใด หากต้องไปหาเงินสักก้อนกลับมาเลี้ยงลูก ในฤดูแล้งนี้ฝากลูกๆไว้ให้ยายช่วยเลี้ยงดูแทน พี่วโฒมุ่งหน้าลุยงานทุกอย่าง “เป็นผู้หญิงก็สู้งาน ขอให้ได้เงินมาเถอะ”

ส่วนกรณีศึกษาครอบครัวที่ ๓ เป็นกรณีศึกษาของแม่หญิงอีกคนหนึ่ง พี่บุญแม่หญิงในครอบครัวชายและยากจน พ่อบ้านเสียชีวิตไปนานแล้ว ปัจจุบันครอบครัวมีสมาชิกหลายรุ่นรวม ๘ คน แต่ผู้ที่มีบทบาทในการทำงานหาเงินเลี้ยงปากเลี้ยงท้องทุกคนในบ้านคือพี่บุญถึง

พี่บุญถึงต้องหันหน้าเข้ากรุงไปทำงานเป็นกรรมกรขายแรงงาน “เป็นผู้หญิง แต่สู้งานทุกอย่าง ขอให้ได้เงินมาเถอะ งานก่อสร้างแบกหามหนักๆเคยผ่านมามากแล้ว” สู้งานเพื่อปากท้องให้มีรายได้กลับบ้าน เป็นแม่หญิงที่ต้องยอมทำทุกอย่าง “ทำไม่เป็นก็ต้องทำให้เป็น ของแบบนี้มันเรียนรู้กันได้” หากคิดจะแต่เลือกงานที่เหมาะสมกับตัว พี่บุญถึงจะทำงานอยู่ในกรุงเทพมหานครไม่ได้

ภาวะรับจ้างของพี่บุญถึงนั้น ไม่ได้มีงานให้ทำอยู่ตลอด พี่บุญถึงจึงเลือกที่จะไปๆกลับๆระหว่างบ้านคอนใหญ่กับกรุงเทพมหานคร ทั้งนี้ แล้วแต่ว่าช่วงไหนมีงานให้ทำหรือไม่ ถ้าไม่มีงานก็กลับมาอยู่บ้านก่อน ถือว่ากลับมาตั้งหลัก อยู่กับแม่ อยู่กับลูกๆหลานๆ หากมีงานใหม่ นายจ้างในกรุงเทพมหานครมักจะโทรศัพท์มาตาม ด้วยความคุ้นเคยกัน งานจึงมีมาให้ทำอยู่เป็นระยะๆ

รายได้จากการเป็นกรรมกร สำหรับแม่หญิงอย่างพูนุถึง ได้เงินเป็นรายวันๆละ ๑๘๐ บาท ทั้งนี้เพราะเป็นแรงงานหญิง และไม่มีความชำนาญพิเศษ จึงใช้แต่แรงกายทำงานตามสั่ง แม้รายได้จะเป็นเงินที่ตัวเลขเพียงน้อยนิด แต่เงินหลักพันมีความหมายและมีคุณค่าสำหรับทุกชีวิตในครอบครัว

ลูกสาวคนเล็ก เมื่อเรียนจบการศึกษาภาคบังคับแล้ว โอกาสที่จะเรียนต่อชั้นแสนจะลำบาก แม้ว่าจะเป็นเด็กขยันตั้งใจเรียนและเรียนดีก็ตาม แต่การที่ลูกสาวอยากเรียนต่อให้สูงขึ้นถือภาระหนักของแม่ ถ้าลูกสาวออกมาทำงาน จะได้ช่วยลดความเหนื่อยล้าของแม่ได้ จะได้ช่วยเพิ่มรายได้เข้าครอบครัวอีกแรงหนึ่งด้วย

วิถีชีวิตหลังการเกี่ยวข้าวแล้ว ทางเลือกของชีวิตคือการออกจากหมู่บ้าน ไปรับจ้างในกรุงเทพมหานคร เพื่อให้มีรายได้กลับบ้าน ให้ได้มีเงินใช้หมุนเวียนในครอบครัว ด้วยปัจจัยและเหตุผลทางด้านเศรษฐกิจเป็นตัวผลักดันให้แต่ละครอบครัวต้องหารายได้เพื่อจ่ายให้พอ

สาระจากวิถีชีวิตแม่หญิงในชุมชนศึกษา

บ้านดอนใหญ่ ตำบลท้องฟ้า เป็นอีกหนึ่งหมู่บ้านในสังคมภาคเกษตรกรรมของไทยที่ต้องปรับตัวให้เข้ากับผลพวงของการพัฒนาประเทศ สภาพทางสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนกำลังเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เรียกกันว่า “พัฒนา” ทำให้หลายครอบครัวพยายามปรับบ้านให้ทันสมัย เพราะบ้านอื่นๆเขาก็มีกัน

ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ชาวบ้านยังไม่ยอมทิ้งนา เพราะถือกันว่าตราบใดที่ยังต้องกินข้าว อย่างไรก็ต้องทำนากันต่อ มีข้าวเปลือกเก็บไว้ในยุ้ง ทำให้ครอบครัวเกิดความอุ่นใจ เพราะอย่างน้อยที่สุด ยังมีข้าวกิน

แต่ละวันในชีวิต จากวิถีชีวิตธรรมดาๆของแม่หญิงบ้านดอนใหญ่ บทบาทในงานบ้าน งานครัว และที่นา โดยอาศัยประสบการณ์ ความรู้ความสามารถในการจัดการบ้านและที่นา ชีวิตส่วนหนึ่งยังคงพึ่งพิงธรรมชาติตามอย่างที่เคยอยู่เคยกินกันมา วันใดที่เก็บพืชผักจับปลามาได้ นั้นแสดงว่ากับข้าวมีอยู่นั้นไม่ต้องเสียเงิน ทว่าในความเป็นธรรมดาและความเรียบง่าย แต่ละครอบครัวยังมีความจำเป็นที่จะต้องใช้จ่ายอยู่อีกหลายเรื่อง เมื่อชีวิตมีค่าใช้จ่ายเพิ่มมากขึ้น จึงต้องหารายได้เข้าสู่ครอบครัวให้มากขึ้นเช่นกัน

รายได้ของแม่หญิงบ้านดอนใหญ่ (จากการทำงานในกรุงเทพมหานคร) จึงไม่ได้ได้แลกเปลี่ยนมาด้วยความรู้ความสามารถที่แม่หญิงชาวบ้านมีอยู่ หากแต่การรับจ้างนั้นอาศัยเฉพาะแรงกายทำงานเพียงอย่างเดียว เป็นกรรมกรรายวันในสังคมเมืองหลวงที่กำลังพัฒนาด้วยวัตถุดิบก่อสร้าง แม่หญิงอาศัยเฉพาะเรี่ยวแรงที่ตนมีอยู่เข้าสู่กับงานหนักเพื่อให้มาซึ่งรายได้ จะได้นำกลับไปใช้ในครอบครัวในชุมชนอย่างไม่ว่าฝีมือ แม้จะไม่ค่อยคุ้มค่า แต่เป็นทางเลือกที่เห็นรายได้ชัดๆ พร้อมๆกับเห็นรายจ่ายที่จะตามมาอีก

จากกรณีศึกษาทั้ง ๓ ครอบครัว ได้ช่วยสะท้อนสภาพวิถีชีวิตและการดำรงอยู่ของครอบครัวในสังคมภาคเกษตรกรรม ภาพของชาวบ้านที่ต้องออกจากหมู่บ้านชนบทไปรับจ้างในกรุงเทพมหานคร จนอาจกลายเป็นภาพปกติที่พบเจอได้โดยทั่วไปในสังคมไทย

จะด้วยเพราะความยากจนเป็นเหตุ หรือเพราะสภาพเศรษฐกิจที่บีบรัด จนการเปลี่ยนแปลงทั้งทางสังคมและทางเศรษฐกิจเข้าไปกระทบต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวบ้านในชนบท ทำให้ชาวบ้านต้องปรับตัว ในขณะที่ปรับตัว ทำให้ชีวิตที่เรียบง่ายต้องดิ้นรนและต้องต่อสู้

การต่อสู้ของแม่หญิงบ้านดอนใหญ่กับปัญหาเศรษฐกิจในระดับครัวเรือน หาใช่เพื่อตนเองไม่ กลับทำทุกอย่างเพื่อให้ครอบครัวสามารถดำรงอยู่ต่อไปได้ ในบางครอบครัว แม่หญิงต้องต่อสู้ตามลำพัง ต้องทำหน้าที่ผู้นำครอบครัว นำพาลูกๆ ให้ได้กินและอยู่รอดต่อไป แมื่อนาคตเต็มไปด้วยความไม่มั่นคงและความไม่แน่นอน

ชีวิตในเรื่องเล่าของแม่หญิงบ้านดอนใหญ่ แม้จะตกอยู่กับความเหนื่อยยาก แต่ที่บ้านดอนใหญ่ยังคงมีกำลังใจจากญาติมิตรในระบบเครือญาติ พ่ออู้อยู่แม่อู้อยู่คงเป็นที่พึ่งทางใจและเป็นผู้ที่ช่วยเหลือสติและความคิดในฐานะที่เป็นผู้ผ่านร้อนผ่านหนาวมามากกว่า ใครก็ตามก่อนเดินทางไกลจะต้องแวะมากราบลา แจ้งกล่าวการออกจากบ้าน พร้อมกับฝากผีฝากไข้ลูกหลานให้ช่วยกันคุ้มครองดูแล

วัด แหล่งรวมจิตใจของบรรดาชาวบ้านทั้งหมู่บ้าน ชาวบ้านที่มีรายได้กลับเข้ามาในบ้านดอนใหญ่แล้ว ต่างจะนำเงินทองเล็กน้อยๆ ตามจิตศรัทธาบริจาคให้กับวัด เพื่อช่วยให้วัดสามารถดำเนินกิจกรรมทางพุทธศาสนา แม่หญิงหลายคนไปหาเงินในเมืองกรุง นอกจากจะเพื่อปากท้องของครอบครัวแล้ว ยังจะนำอีกเงินส่วนหนึ่งกลับมาบ้านเพื่อทำบุญใหญ่ในวันสงกรานต์ จะลำบากอย่างไร ในวันสงกรานต์จะต้องร่วมสืบทอดประเพณีอันดีงามให้คงอยู่ต่อไป

อย่างไรก็ตาม วิถีชุมชน วิถีชีวิตแม่หญิงบ้านดอนใหญ่ยังจะต้องเผชิญกับเรื่องราวอีกมากมายท่ามกลางการปรับตัวและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและทางเศรษฐกิจ ในวันนี้ยังไม่ทราบว่าจะต่อไปวิถีชุมชนของบ้านดอนใหญ่จะเป็นเช่นไร แล้ววิถีชีวิตแม่หญิงจะต้องต่อสู้อีกมากน้อยเพียงใด สิ่งที่น่ามร้อยเรียงเขียนเล่าอยู่ในบทความนี้เป็นเพียงบางมุมที่เกิดขึ้นในบ้านดอนใหญ่ ตำบลท้องฟ้า และเป็นเสียงเงียบที่ใครในสังคมไม่ค่อยจะได้ยิน ซึ่งได้เกิดขึ้นกับครอบครัวต่างๆ และชุมชนต่างๆ โดยทั่วไป

วิถีชุมชน : บรรดาแม่หญิงทำบุญร่วมกันที่วัดตลอดมาในวันสงกรานต์

บรรณานุกรม

เอกสาร

อภิรัฐ คำวัง. “เรียนรู้วิถีชีวิตแม่หญิงบ้านดอนใหญ่”. สารนิพนธ์ หลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร) สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ๒๕๔๗.

บุคคลผู้ให้สัมภาษณ์

บุญถึง จอมสิงห์, ตุลาคม ๒๕๔๖ – มีนาคม ๒๕๔๗

ประนอม หลอมทอง, กันยายน ๒๕๔๖ – มีนาคม ๒๕๔๗

วิไล พันธุ์บุญ, กันยายน ๒๕๔๖ – มีนาคม ๒๕๔๗

สิงห์คำ จอมสิงห์, กันยายน ๒๕๔๖ – มีนาคม ๒๕๔๗

เอื้อย จักพิละ, กันยายน ๒๕๔๖ – พฤษภาคม ๒๕๔๗